

Οι άγιοι των βαρελάδων

▲ Ο Άγιος Μαρτίνος και ο επαίτης, πίνακας του Δομήγιου Θεοτοκόπουλου-Γκρέκο (π. 1597-1599), σήμερα στην Εθνική Πινακοθήκη της Ονάουγκτον. Ο Άγιος Μαρτίνος ήταν προστάτης της συντεχνίας των βαρελοποιών του Χάνδακα, μέλος της οποίας υπήρξε ο αδελφός του Θεοτοκόπουλου, Μανούσος.

Της ΑΓΓΕΛΙΚΗΣ ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΥ

Ιστορικού, Ινστιτούτο Βυζαντινών
Ερευνών/Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών

ΣΤΙΣ 11 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ η καθολική Εκκλησία γιορτάζει τη μνήμη του αγίου Μαρτίνου. Την ημέρα αυτή συνήθιζαν τα μεσαιωνικά χρόνια οι Δυτικοί, μέσα σε ξέφρενο πανηγύρι, να ανοίγουν τα βαρέλια και να δοκιμάζουν το νέο κρασί. Η συνήθεια να ανοίγονται τα βαρέλια με το καλύτερο κρασί τη συγκεκριμένη ημερομηνία, αν δεν έλκει την καταγωγή της από τις βακκικές γιορτές, είχε όμως πολλές ομοιότητες με τις γιορτές αυτές της αρχαιότητας.

Και στη Βενετία η ημέρα αυτή, όπως ήταν φυσικό, γιορταζόταν με ανάλογα γλέντια, στη διάρκεια των οποίων οι κάτοικοι της πόλης άνοιγαν τα βαρέλια για να δοκιμάσουν το νέο κρασί. Θορυβώδεις παρέες περιφέρονταν τη νύχτα του αγίου Μαρτίνου στους δρόμους, τραγουδώντας και σταματώντας κάθε τόσο κάτω από τα παράθυρα των σπιτιών για να ζητήσουν φαγητό και κρασί. Αντίστοιχη ορθόδοξη γιορτή είναι εκείνη του αγίου Γεωργίου του Μεθυστή, στις 3 Νοεμβρίου.

Ο Σαν Μαρτί στην Κρήτη

Με την κατάκτηση της Κρήτης στις αρχές του 13ου αιώνα, οι Βενετοί, χωρίς να καταργήσουν τις γιορτές των τοπικών αγίων, τις οποίες ενέταξαν στο βενετικό εορτολόγιο, μετέφεραν στο νησί τις γιορτές αρκετών καθολικών αγίων, αλλά και τον εορτασμό σημαντικών επετειών της βενετικής ιστορίας. Ανάμεσα στις γιορτές που μετέφεραν ήταν κι εκείνη αγίου Μαρτίνου.

Δεν γνωρίζουμε ωστόσο πότε ακριβώς εισήχθη η γιορτή του αγίου Μαρτίνου στην Κρήτη. Αυτό συνέβη, πιθανότατα, από την αρχή ήδη της βενετικής παρουσίας στο νησί. Το 14ο αιώνα πλέον, η γιορτή είχε ήδη αφομοιωθεί από τον πληθυσμό του νησιού. Το επιβεβαιώνει η αναφορά της σε ένα από τα αυτοβιογραφικά ποιήματα του Στέφανου Σαχλική, το οποίο, όπως έχει αποδειχτεί, γράφτηκε εκείνο τον αιώνα:

«Πολιτικές, ακούσατε
πόσην τιμήν μου κάμνουν
εμένα τα αρχοντόπουλα
εδώ εις τούτην την χώραν
* * *

διατί κατέχουσιν καλά
ότι αγαπώ να πίνω
και φαίνεται μου απέθανα,
όντεν ουδέν μεθύσω.
Και οι άρχοντες μου πέμπουσιν
φλάσκες κρασίν γεμάτες,
και καθ' ημέραν γίνεται
του Σαν Μαρτί διά εμένα.»

Τόσο ο στίχος «και καθ' ημέραν γί-

νεται του Σαν Μαρτί διά εμένα» όσο και ο στίχος που προηγείται αναφέρονται στη γιορτή του αγίου Μαρτίνου, η οποία συνδεόταν με οινοποισίες και ξεφαντώματα.

Τους επόμενους αιώνες η γιορτή του αγίου Μαρτίνου είχε πλέον επίσημα καθιερωθεί. Λείψανα εξάλλου του αγίου φυλάσσονταν στο μητροπολιτικό ναό του Αγίου Τίτου στον Χάνδακα από το 1446. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι στον κατάλογο των υποχρεωτικών αργιών που καταρτίστηκε το 1519, η ημέρα της γιορτής του αγίου Μαρτίνου ήταν αργία, αν και μόνο για τους δημόσιους υπαλλήλους και όχι για τους τεχνίτες.

Οι βαρελάδες του Χάνδακα

Η Κρήτη την περίοδο της βενετοκρατίας ήταν μεγάλη παραγωγός κρασιού. Το περιζήτητο κρητικό προϊόν εξαγόταν σε όλα τα γνωστά εμπορικά κέντρα της εποχής και έφθανε ως τη Φλάνδρα, την Πορτογαλία, την Αγγλία ακόμη και την Πολωνία. Η διακίνησή του σε τόσο μακρινές αποστάσεις προϋπέθετε την κατασκευή βαρελιών για την ασφαλή μεταφορά του. Η αυξημένη ζήτηση βαρελιών οδήγησε πολλούς από τους κατοίκους του Χάνδακα να στραφούν στην τέχνη του βαρελοποιού (botteri ή barileri ή βουτικλάρηδες).

Στα τέλη μάλιστα του καλοκαιριού, όταν πλησίαζε η περίοδος της βεντέμας (συγκομιδή) και δεν επαρκούσαν οι βαρελοποιοί της πόλης, κατέφευγαν για δουλειά στο Χάνδακα τεχνίτες άλλων περιοχών. Σε συμβολαιογραφικά έγγραφα της περιόδου καταγράφονται πλήθος παραγγελιών βαρελιών. Πελάτες των βαρελοποιών ήταν έμποροι, ιδιώτες, αλλά και μοναστήρια, ενώ όρος απαράβατος σε κάθε παραγγελία βαρελιών ήταν η στεγανότητά τους. Οι βαρελοποιοί, κατά κανόνα, όφειλαν να ολοκληρώνουν τις παραγγελίες μέχρι τον Σεπτέμβριο ή, το πολύ, τον Οκτώβριο, την περίοδο δηλαδή του τρύγου. Σε μερικές συμβολαιογραφικές πράξεις ορίζεται ως προθεσμία η γιορτή της αγίας Πελαγίας, στις 8 Οκτωβρίου. Ο Σεπτέμβριος και ο Οκτώβριος επίσης ήταν η περίοδος λήξης των συμβάσεων εργασίας που συνάπτονταν ανάμεσα στους βαρελοποιούς και στους βοηθούς τους.

Η ίδρυση της συντεχνίας

Από τα τέλη του 15ου αιώνα και κατά το πρώτο μισό του 16ου, στη βενετοκρατούμενη Κρήτη πολλά επαγγέλματα άρχισαν να οργανώνονται σε συντεχνίες. Υπακούοντας στις απαιτήσεις των καιρών, οι βαρελοποιοί του Χάνδακα αποφάσισαν να συστήσουν τη δική τους συντεχνία. Έτσι, στις 22 Απριλίου 1566, τρεις τεχνίτες, επικε-

του Χάνδακα

φαλής των τριάντα βαρελοποιών του Χάνδακα, όρισαν νόμιμο αντιπρόσωπό τους τον Γιώργη Μαλάκη, που βρισκόταν στη Βενετία, και ο οποίος ανέλαβε να απευθυνθεί στις αρχές της πόλης προκειμένου να ικανοποιηθεί το αίτημα των βαρελοποιών.

Φαίνεται όμως ότι η διαδικασία της έγκρισης και της επικύρωσης του καταστατικού της συντεχνίας από τους Βενετούς ήταν χρονοβόρα, αφού μόλις στις 28 Ιουνίου 1579 αποφασίστηκε να εγκριθεί η αίτηση ίδρυσης της συντεχνίας. Στο έγγραφο της έγκρισης αναφέρεται μάλιστα ότι ο εκπρόσωπος των βενετικών αρχών στον Χάνδακα Panfilo Zamoro, νοτάριος της μεγάλης καγκελαρίας, πήγε στην εκκλησία της Παναγίας Φανερωμένης, στη συνοικία δηλαδή όπου είχαν τα εργαστήριά τους οι βαρελοποιοί. Εκεί είχαν συγκεντρωθεί 70 βαρελοποιοί –στο έγγραφο παρατίθενται τα ονόματα όλων των μελών– που ομόφωνα είχαν αποφασίσει την ίδρυση της συντεχνίας. Κατά τη συνάντηση εκείνη τα μέλη όρισαν δέκα εκλέκτορες, οι οποίοι επιφορτίστηκαν με τη σύνταξη των άρθρων του καταστατικού.

Το σημείο που μας ενδιαφέρει εδώ ξεχωριστά είναι ότι στο πρώτο άρθρο του καταστατικού ορίστηκε ως προστάτης–άγιος της συντεχνίας ο άγιος Μαρτίνος. Το διοικητικό συμβούλιο μάλιστα της συντεχνίας –σύμφωνα με το έκτο άρθρο του καταστατικού– όφειλε κάθε χρόνο στις 11 Νοεμβρίου να οργανώνει και να τελεί τη γιορτή του αγίου Μαρτίνου, φροντίζοντας όμως να μη δαπανά περισσότερα από εκατό υπέρπυρα.

Η επιλογή του αγίου Μαρτίνου ως προστάτη της συντεχνίας των βαρελοποιών του Χάνδακα συνδέεται ασφαλώς με το έθιμο του ανοίγματος των βαρελιών στις 11 Νοεμβρίου, οπότε αποδεικνύεται με κάθε μεγαλοπρέπεια η χρησιμότητα της τέχνης και η αξιοσύνη τους. Παράλληλα, επιβεβαιώνεται η πλήρης ενσωμάτωση μιας καθολικής γιορτής στις συνήθειες των Κρητικών.

Από τον άγιο Μαρτίνο στον άγιο Μηνά

Όλη αυτή την περίοδο η συντεχνία των βαρελοποιών δεν διέθετε ιδιόκτητη εκκλησία, όπως οι άλλες συντεχνίες, για να συγκεντρώνονται τα μέλη της, τα οποία κατέφευγαν για το λόγο αυτό σε άλλες εκκλησίες της πόλης και κυρίως στην Παναγία της Φανερωμένης, όπου ήταν συγκεντρωμένα, όπως προαναφέρθηκε, τα εργαστήριά τους.

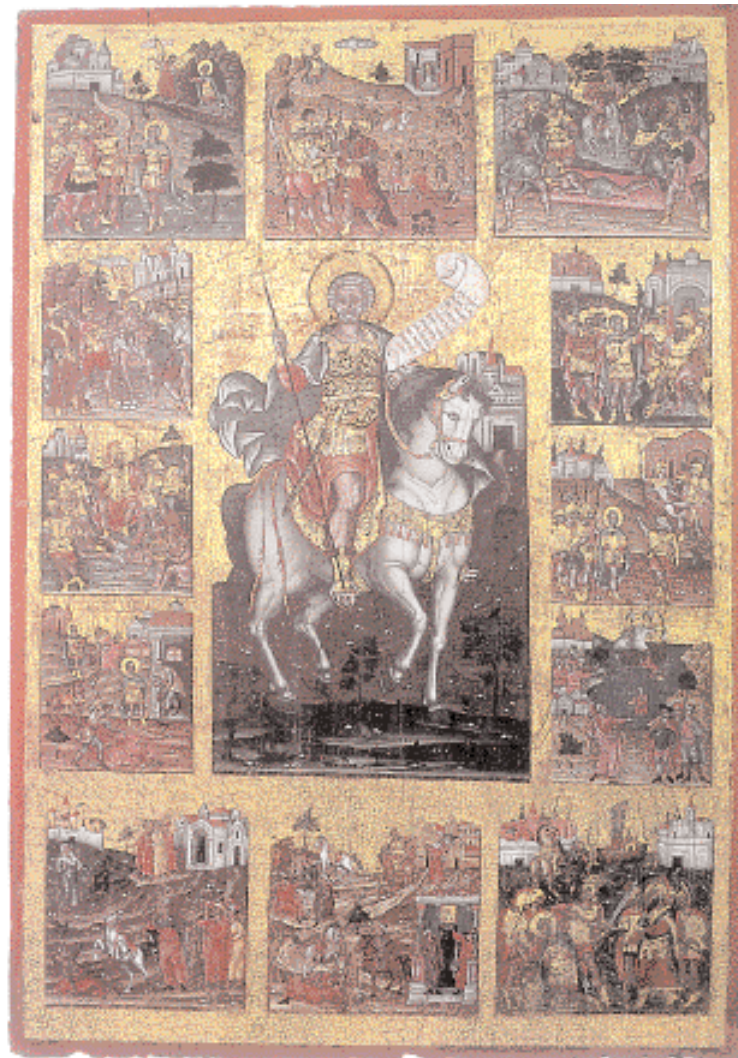
Οι βαρελοποιοί του Χάνδακα κατόρθωσαν να αποκτήσουν στέγη μόλις το 1617, όταν παραχωρήθηκε στη συντεχνία τους η εκκλησία της Παναγίας της Παντάνασσας, η οποία ανήκε στα

αδέλφια Γιώργη, Νικολό και Μανέα Μουζουράκη, με τον όρο όμως να κρατήσουν οι τελευταίοι το κτητορικό δικαίωμα, καθώς και το δικαίωμα εκλογής εφημερίου της εκκλησίας.

Ο ναός στον οποίο στεγάστηκε η συντεχνία ήταν δικλίτος, με το ένα κλίτος αφιερωμένο στην Παναγία Παντάνασσα και το άλλο κλίτος αφιερωμένο στον άγιο Μηνά. Πρόκειται ασφαλώς για τον μικρό Άγιο Μηνά, ο οποίος σώζεται και σήμερα στο Ηράκλειο, δίπλα στον μητροπολιτικό ναό, τον μεγάλο Άγιο Μηνά. Από τη βενετική περίοδο όμως του αρχικά δικλίτου εκείνου ναού σώζεται σήμερα μόνο ένα διακοσμητικό τόξο παραθύρου.

Τα μέλη της συντεχνίας, σύμφωνα με την απόφαση του 1617, είχαν την υποχρέωση την πρώτη Κυριακή κάθε μήνα να τελούν μία λειτουργία και να ανάβουν μία λαμπάδα στον τάφο της οικογένειας Μουζουράκη, για να μνημονεύουν τις ψυχές των ιδίων και των προγόνων τους. Επίσης, στη γιορτή του αγίου Μηνά να στέλνουν από μία λαμπάδα στα σπίτια των ιδιοκτητών.

Η απόκτηση εκκλησίας–έδρας αφιερωμένης σε έναν ορθόδοξο άγιο σηματοδότησε μια σημαντική αλλαγή στην ιστορία της συντεχνίας των βαρελάδων του Χάνδακα. Σταδιακά, από τη χρονιά αυτή και ύστερα, στο μεγαλύτερο μέρος των πηγών ως προστάτης–άγιος της συντεχνίας αναφέρεται ο άγιος Μηνάς και όχι ο άγιος Μαρτίνος. Ο ορθόδοξος άγιος, καβαλάρης και αυτός όπως ο άγιος Μαρτίνος, επικράτησε του καθολικού. Η εύκολη επικράτησή του είχε άμεση σχέση με το επάγγελμα των βαρελοποιών, το οποίο ασκούσαν Κρητικοί και όχι Βενετοί. Αλλωστε, γιόρταζε και αυτός στις 11 Νοεμβρίου, όπως και ο άγιος Μαρτίνος.

▲ Άγιος Μηνάς, το μαρτύριο και τα θαύματά του. Ανώνυμη και αχρονολόγητη (πιθ. 1737) φορητή εικόνα στον παλάτι, «μικρό» Άγιο Μηνά του Ηρακλείου Κρήτης.

▼ Στη Βενετία το επάγγελμα του βαρελοποιού είχε τρεις κλάδους και γι' αυτό είχαν ονομαθεί τρεις συντεχνίες σχετικές με την κατασκευή βαρελιών: οι botteri (οι κατασκευαστές μεγάλων βαρελιών), οι barileri (οι κατασκευαστές βαρελιών μικρής χωρητικότητας) και οι cerchieri (κατασκευαστές των στεφανιών που συγκρατούν τις «δόγκες» των βαρελιών). Κατασκευή βαρελιών, παράσταση στο λάβαρο της συντεχνίας των barileri. 1618. Βενετία, Museo Correr.

